

освіти для сталого розвитку», м. Полтава, 26 квітня 2012 р. / редкол. : В.Р. Ільченко (голов. ред.) та ін. Полтава : ПОІППО, 2012. Вип. 4. 320 с.

2. Державний стандарт базової середньої освіти : затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#n16> (дата звернення: 15.02.2021).

3. Ільченко В. Р., Гуз К. Ж. Модернизация содержания образования как национальная проблема. *Педагогика*, 2011. № 4. С. 8-12.

4. *Технології інтеграції змісту освіти* : зб. наук. пр. Всеукраїнського круглого столу «Інтеграція змісту освіти в профільній школі», 17 квітня 2019 р., Полтава / за ред. В. Р. Ільченко. Вип. 11. Полтава : ТОВ «АСМІ», 2019. 184 с.

## **НАВІЩО І ЯК ПРАЦЮВАТИ З КОНТРОВЕРСІЙНИМИ ЗАПИТАННЯМИ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ**

*Гупан Нестор,  
докт. пед. наук, професор,  
Інститут педагогіки НАПН України,  
м. Київ, Україна*

За роки незалежності Україна утвердилася як демократична держава з громадянським суспільством, характерною ознакою якого вважається плюралізм думок. Розбудова цього процесу тісно пов'язана з освітою, зокрема й школою, однією з найважливіших завдань якої є формування громадянської компетентності учнів. Адже молодь треба підготувати до зіткнення з великою кількістю соціальних проблем, розв'язання яких ускладнено суперечливими інтересами різних верств і тому потребують від молодої людини вмінь обговорювати різні позиції, аргументувати думку, шукати шляхи досягнення консенсусу. Тому уроки, особливо із суспільствознавчих предметів, зокрема й історії, мають дати учням змогу навчитися демократичним процедурам, насамперед цивілізованій дискусії, де кожен висловлює власну думку, захищаючи її на протигагу опонентам, які, зазвичай, відстоюють протилежні позиції, використовуючи контрверсійні твердження.

Поняття «контроверсії» у навчанні насамперед пов'язано з використанням на уроках контроверсійних/спірних запитань, тобто таких, які за своїм змістом спрямовані на виявлення протиріччя в інформації, процесі, події, явищі та ін. Здебільшого контроверсійні запитання дозволяють виявити антагоністичні точки зору, погляди, інтереси в тій чи іншій ситуації і обов'язково передбачають дві основні протилежні позиції, а, отже, й два варіанти відповіді: «так» чи «ні», «за» й «проти», «я підтримую» і «я заперечую», «я погоджуюсь» або «я не погоджуюсь» тощо. Наприклад: «Чи погоджуєтесь ви з думкою, що життя українського суспільства у модерну добу набуває надмірної політизації?» «Чи переважав соціальний чинник над національним в Українській революції 1917-1921 рр.?» «Чи можна вважати дії козацької верхівки вирішальним фактором Руїни?»; «Чи обґрунтовані були твердження більшовицької влади про необхідність для СРСР форсованої індустріалізації?»; «Чи був стахановський рух дійсно змаганням працівників за вищу продуктивність праці?» тощо.

Вони важливі з дидактичної точки зору, оскільки дозволяють застосувати різні форми дискусії на уроці, розвинути в учнів навички аргументації, вміння розв'язувати проблеми, критичне і системне мислення та мовленнєві вміння. Окрім того, очевидно, що гарна дискусія на уроці передбачає глибоке обговорення контроверсії, а, отже, попереднє опрацювання учнями джерел, де викладені протилежні факти, погляди чи ідеї.

Учням старших класів необхідно ставити такі суперечливі запитання, відповідаючи на які вони використовуватимуть не тільки набуті знання з історії, а й власний життєвий досвід чи досвід своєї родини. Зокрема, з десятикласниками під час розгляду подій, пов'язаних з участю українців у Другій світовій війні, доцільно обговорювати болючі для сьогодення контроверсійні запитання: «Чи не відбулася після переможного завершення німецько-радянської війни в Україні заміна одного окупанта на іншого? Аргументуйте свою відповідь» та «Чи потрібно вшановувати 8-9 травня День

пам'яті та примирення і День перемоги над нацизмом у Другій світовій війні? Поясніть свою позицію» та ін.

Звісно, що вчителям доводиться працювати з учнями, які мають позиції і думки, іноді ускладнюючись у відповіді на контроверсійне запитання. Тож допускається й третій варіант відповіді на суперечливе запитання, коли власна позиція учня може бути невизначена на деякий час чи навіть до закриття обговорення, що виглядає як «не знаю» або «це складне питання для мене». Причиною такої позиції може бути як нестача інформації, так і забагато інформації для підтримки обох протилежних позицій. Наприклад: «Чи була в Україні на початку ХХ ст. політична сила до якої ви хотіли би приєднатися?» Це не має заважати вчителю в позитивній оцінці участі учня в обговоренні. Головне, щоб його позиція «складне питання» була так само аргументована тим, що з одного боку....., а з іншого.....

Методи опрацювання спірних запитань насамперед пов'язані з різними типами навчальної дискусії: в колі, круглий стіл, панельна, форум, карусель та ін. За своєю природою всі ці методи є інтерактивною взаємодією учнів, що передбачає полілог, взаємне вислуховування ідей, висловлюваних співрозмовниками, і реагування на них. Зазвичай дискусія починається із спірного запитання або твердження, висловленого ким-небудь з учнів або вчителем. У наступному обговоренні висловлюються різні, зокрема протилежні, думки і погляди й наводяться аргументи на їхню підтримку. Оскільки кожен із цих методів потребує значного часу на уроці, потрібно ретельно готуватись до його використання.

Тому, обираючи підходи, орієнтовані на опрацювання учнями спірних запитань на уроках історії, вчителю необхідно взяти до уваги деякі чинники, котрі часто визначають успіх, а інколи й неефективність окремих методів. Запропоновані нижче правила роботи з контроверсійними запитаннями і проведення дискусії допоможуть вчителям тримати ситуацію під контролем і забезпечать ефективність навчання.

1. Визнайте для себе доцільність дискусії, диспуту, дебатів, полеміки на уроці, оскільки вони є частиною суспільного життя і учні повинні навчитися обговорювати складні запитання та проблеми.

2. Сплануйте певні методи роботи: дискусія (в колі, панельна та ін.), дебати (займи позицію, шкала думок) та ін. Виробіть й узгодьте з учнями дієві правила їх проведення.

3. Зосереджуйте увагу учнів на аргументації і достовірній інформації.

4. Підтримуйте учнів під час представлення протилежних позицій (забезпечуйте збалансованість).

5. Прояснюйте запитання, аби всі учні розуміли, у чому полягає протиріччя і в чому позиції сторін збігаються.

6. Допмагайте учням зосереджуватись на ключових питаннях.

7. Запобігайте використанню гасел.

8. Перш ніж підносити дискусію, диспут, дебати, полеміку на рівень філософської абстракції (сенсу життя, морального імперативу), обговоріть конкретні питання.

9. Дозвольте учням ставити під сумнів вашу позицію.

10. Вчіть учнів розумітись одне з одним через перефразування думок інших учасників обговорення.

12. Проявляйте повагу до висловлення всіх думок.

13. Обговорюйте з учнями шляхи закриття обговорення проблеми, прогнозуйте наслідки такої роботи на уроці.

14. Пам'ятайте, що контрверсійні запитання часто зачіпають особисті переконання і викликають в учнів емоційні реакції, тож до використання їх на уроці треба ретельно готуватись.

Дотримуючись визначених умов, можна навчити учнів працювати із суперечливими запитаннями, які вони ставлять самі, а також із запропонованими вчителем або взятими у підручнику чи іншій літературі.

**Ключові слова:** історія, навчання, спірні запитання, дискусія на уроці.